

Dichter in uniform en labjas

Willem Thies

Onlangs verscheen *Dichter & andere dingen*, een keuze uit het werk van **Ton van 't Hof**, aangevuld met enkele nieuwe gedichten – een soort *best of* plus een (groot) aantal bonustracks. Van 't Hof is dichter en oud-luchtmachtkolonel. In die hoedanigheid van hoge officier is hij verschillende malen 'uitgezonden', 'op missie' geweest: tijdens de Eerste Golfoorlog (1991), in de burgeroorlog in Joegoslavië (1998) en naar Afghanistan (2008-2009). Van 't Hof was *gevechtsleider*: dat betekent dat hij op een radarbuis keek en in contact stond met de piloot in diens cockpit. Hij gaf de vlieger aanwijzingen waar zijn te bombarderen doel zich bevond, stond hem bij in zijn operatie.

© Hinke Brandsma

Ten tijde van de Eerste Golfoorlog was Van 't Hof gelegerd in het zuiden van Turkije, in een onwerkelijk veilig gebied: in een hotel waar de militairen de enige gasten waren, een verlaten vakantieoord aan de kust. Het was een eenzijdige gewapende strijd, die slechts een heel korte luchtoorlog heeft gekend (de superioriteit van de internationale coalitie in de lucht was immers verpletterend) en waarbij de dreiging voor de daadwerkelijke vlieger in de cockpit dus ook maar heel kortstondig en minimaal was. Van 't Hof vloog aan boord van een radarvliegtuig om de gevechtspiloten te ondersteunen. Hij schreef een cyclus gedichten over deze oorlog, die is opgenomen in een reguliere bundel maar buiten *Dichter & andere dingen* is gebleven. Tegen het einde van de Balkanoorlog, in de aanloop naar de acute crisis rond Kosovo, maakte Van 't Hof deel uit van het operatiecentrum van waaruit alle 'luchtbewegingen' boven voormalig Joegoslavië werden aangestuurd. Afghanistan was heel anders. Midden in het oorlogsgebied, midden in de woestijn. Van 't Hof was hier gelegerd op een groot vliegveld in de provincie Kandahar, ten zuiden van Uruzgan. Ten tijde van zijn missie werd er zwaar gevochten in die regio. Het vliegveld werd vele malen beschoten met raketten, waarbij doden en gewonden zijn gevallen. Naast oud-militair is Van 't Hof dichter én (dat gaat niet noodzakelijkerwijs samen) bezeten van poëzie. Hij vertaalde werk van John Ashbery, Sophia Le Fraga en Charles Bernstein. Hij was, tezamen met Chrétien Breukers, medeoprichter van poëzieweblog De Contrabas, en stelde in 2011 de bloemlezing *Flarf* samen. *Dichter & andere dingen* maakt de balans op van tien jaar dichterschap, waarin evenzovele bundels verschenen, grotendeels bij zijn eigen uitgeverij, Stanza. De brede persoonlijke keuze wordt voorafgegaan door een verhelderende en inzichtelijke inleiding door Frank Keizer. Keizer gaat in op de werkwijze van Van 't Hof. 'Bijna altijd gaat hij uit van een model, vaak ontleend aan de Amerikaanse poëzie: flarf (het combineren van zoekresultaten tot nieuwe gedichten, zoals in *Je komt er wel weer bovenop*, zijn eerste bundel), conceptualisme (teksten die uit transcripties bestaan van niet-poëtisch materiaal, zoals in *Fantastisch dat je dat kan!* of het lange gedicht 'Kamer' uit *Aan een ster / she argued*) en chat- en andere internetbots, zoals de Markov Generator.' Dat model is – of wás, in ieder geval – voor Van 't Hof van groot belang om poëzie te genereren. Zelf spreekt hij overigens van een 'procedure', en daarvan afgeleid over *procedurele poëzie*. Een adequate term, omdat

'procedure' duidt op een 'procesmatige methode' of een 'methodisch proces'. Aan de basis van zo'n procedure staat, uiteindelijk, een idee of inval. Dáár begint het allemaal mee.

Hoe pakt dit nu uit? Heel uiteenlopend. In zijn debuut past Van 't Hof de techniek van *flarf* toe. Dat leidt onder meer tot het lange, retorische en satirische gedicht 'nederland is groot'. Van 't Hof heeft die zoektermen ('nederland + is + groot') ingetikt in het kader van Google en heeft de talloze uitkomsten daarvan verwerkt tot een collage, die formeel kan worden gelezen als een kritiekloze reproductie (mimesis), maar ook als een satirische spiegel (kritiek middels mimesis). Het laatste is natuurlijk feitelijk het geval. Een fragment:

nederland is groot in zuivel
in de productie en de uitvoer van groenten en fruit
in doorgeslagen milieuregels
in het oplossen van kleine problemen
[...]

nederland is groot geworden door immigratie
door invloeden van andere culturen
door de aziaten bruut uit te buiten

Dit gedicht is met name interessant op een *metaniveau*; de gedichten zélf zijn vaak weinig aansprekend en prikkelend, omdat ze banaliteiten en platitudes (opzettelijk!) reproduceren. Het gedicht 'Chatten met Jabberry' is in vele opzichten fantastisch. Frank Keizer noemt het in zijn inleiding een voorbeeld van 'conceptualisme' (transcripties van niet-poëtisch materiaal, niet-poëtische teksten), en dat is weliswaar feitelijk juist, maar simpelweg komt dat neer op een *readymade* – zij het een *readymade* waarbij die niet-poëtische tekst eerst deels zélf gegenereerd wordt (eventueel in interactie met een bepaald medium). Jabberry is een online chatrobot die een zekere mate van intelligentie vertoont en alles opslaat wat iedereen ooit tegen hem heeft gezegd. Hij poogt op een onderhoudende en humoristische wijze het menselijk gebabbel na te bootsen. Van 't Hof heeft Jabberry het gedicht 'Thank you for Saying Thank You' van Charles Bernstein zin voor zin vorgelezen, uiteraard zonder aan (of: prijs) te geven dat hij dit gedicht reeds aan het (re)citeren is. Juist doordat het zo'n zelfreferentieel, zelfbewust, zelfreflectief gedicht is, heeft de chatrobot niet door dat het al gaande is. Het gedicht van Bernstein vangt aan met: 'This is a totally

/ accessible poem. / There is nothing / in this poem / that is in any / way difficult / to understand.'

Het gedicht van Van 't Hof is uitermate geestig (én gelaagd en geladen):

Jabberwacky: Lees eens een gedicht voor.

Ik: Het heet 'Bedankt voor je bedankje'.

Graag gedaan.

Dit is een volledig toegankelijk gedicht.

Ja, je bent er vol van.

Er staat niets in dit gedicht wat op enigerlei wijze moeilijk is.

Verklaar het bestaan dan eens.

Alle woorden zijn simpel & raak.

Ik ken veel woorden.

[...]

Dit gedicht heeft geen intellectuele pretenties.

Sorry, maar ik zie helemaal geen gedicht.

[...]

Alle regels, woorden & lettergrepen zijn gekozen om enkel de beoogde betekenis over te brengen & meer niet.

Ben jij een echt persoon?

[...]

Honderd lezers zouden ieder op identieke wijze het gedicht lezen & er dezelfde boodschap uit halen.

Er is geen gedicht. Praat je nu met iemand anders?

[...]

Het vindt vreugde, zelfs op die nare momenten in het leven die het met je deelt.

Wat diepzinnig voor een machine.

Mateloos fascinerend, dit vervreemdend effect. In eerste instantie neemt Van 't Hof de chatrobot in de maling? Maar is dat, uiteindelijk, wel zo? Wie neemt wie in de maling? Wie bespot wie? De robot is zowel hopeloos naïef en derhalve misleidbaar als scherp en gevat. Hij stelt eigenlijk terechte vragen – is dit wel een gedicht? (Ja, maar...) Hij kan buitengewoon goed pareren. Op een gegeven moment verdenkt hij zijn gesprekspartner ervan geen echt persoon te zijn (een machine, een chatrobot!). 'Wat diepzinnig voor een machine.' Een absurde 'aantijging', maar onder de omstandigheden heel begrijpelijk (en terecht). Misschien is er wel sprake van superieur sarcasme (of superieure satire) van de kant van de chatrobot.

Dit gedicht zegt iets essentieels over de mens, over de 'communicatiekloof', het gebrek aan 'correspondentie'. Het langs-elkaar-heen-praten van de twee gesprekspartners (mens en intelligente chatrobot) geeft op pregnante én humoristische wijze gestalte aan het thema van (wezenlijke) misverstanden en miscommunicatie, van het tekortschieten van wederzijds begrip, van verwarring.

Daarbij stelt het gedicht de vraag: wat is poëzie?

Dit doet het op speelse en experimentele wijze

– experimenteel in de zin van: 'empirisch',

'proefondervindelijk', '(uit)proberend'; Van 't Hof past

een *methode* ('procedure') toe op (ruw) *materiaal*,

om dit te *verwerken* tot een gedicht. Het is alsof hij,

naast zijn luchtmachtuniform, een labjas draagt; hij

stelt een werkplan op, maakt de opstelling en doet

de proef. De dichter als nieuwsgierig en geestdriftig

empirisch wetenschapper: wat gebeurt er als ik deze

stofjes samenbreng, hoe reageren ze op elkaar?

Hoe genereer ik zo effectief mogelijk een (levend

en aansprekend) gedicht? In het geval van 'Chatten

met Jabberwacky' is het initiële idee, de inval, van

het grootste belang: dichtregels 'voeden' aan een

chatrobot. Ook dát heeft de werkwijze van Van 't Hof

gemeen met de wetenschapper: zelfs de 'zwaarste'

theorie begint vaak met de vonk van een inval, een

flicts van inzicht of 'doorzicht', een 'aangeraakt worden'

door genie en/of creativiteit.

In de bundel *Aan een ster / she argued* (2009) heeft Van

't Hof zijn ervaringen in Afghanistan verwerkt – waarbij

ik 'verwerkt' niet in de therapeutische zin bedoel,

maar als proces, of een fase in het proces waarbij het

ruwe materiaal (de 'grondstoffen') wordt 'omgezet'

tot 'eindproduct'; waarbij de ervaringen worden

'omgevormd' tot tekst; het is, met andere woorden,

een begrip dat refereert aan het 'productieproces'.

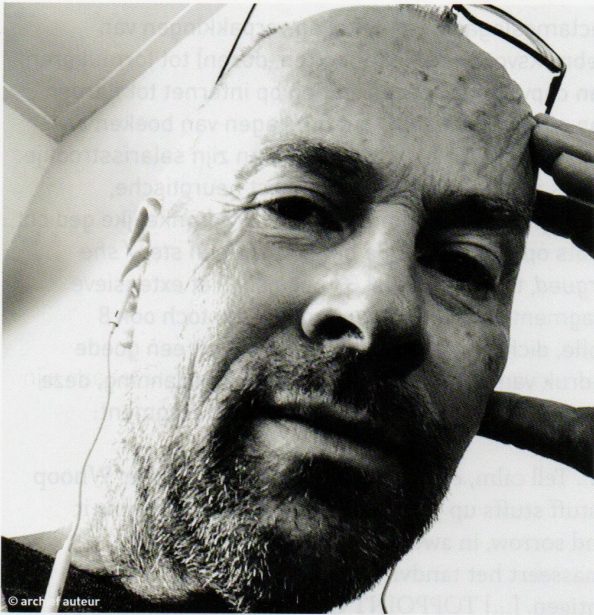
Het lange slotgedicht van deze bundel 'Kamer' is de kroon op het werk van Ton van 't Hof; het is een de adem benemend gedicht, fascinerend, bezwerend, indringend, krankzinnig. Ook 'Kamer' zou kunnen worden aangeduid als een 'conceptueel gedicht', óf een readymade – zij het een zeer bewerkelijke en veelomvattende readymade, met niet één 'bron', maar tientallen, zo niet honderden, zeer uiteenlopende bronnen. 'Kamer' is een transcriptie van álle (direct zichtbare) tekst die Van 't Hof in februari 2009 op zijn kamer op de basis in Afghanistan tegenkwam; een taalcollage, een uitputtende, schier eindeloze enumeratie: van bijsluiters van medicijnen tot

reclameslogans, van tekst op verpakkingen van gebruiksvoorwerpen (etiketten, dozen) tot formulieren, van copyrightregels en zinnen op internet tot flarden van nieuwsberichten, van omslagen van boeken en tijdschriften tot bankafschriften en zijn salarisstrookje. Het is een bijna manische (of juist neurotische, dwangmatige) opsomming. Het oorspronkelijke gedicht, zoals opgenomen in de bundel *Aan een ster / she argued*, telt maar liefst 37 pagina's, het extensieve fragment in *Dichter & andere dingen* toch ook 8 volle, dichtbedrukte pagina's. Het geeft een goede indruk van deze herculische krachtsinspanning, deze uitputtingsslag. Een fragment van het fragment:

Kleenex BRAND TISSUE Say goodbye to the stiff upper lip... Tell calm, cool and collected to take a hike. Whoop it up! Laugh, scream, cry and holler! And when tons of stuff stuffs up your nose, blow it loud and blow it proud! Show your heart and show some tears... of joy and sorrow, in awe and pride. Just let it out! [...]
Tandenstokers: Verwijdert tandplak en voedselresten, masseert het tandvlees en voorkomt tandverlies.
Gebruiksaanwijzing: 1. Vóór gebruik in de mond bevochtigen. [...] TOPPOINT GERMANY FINE AROMA RITMEESTER MOODS® FILTER Smoking kills 20 SMALL CIGARS. FINE AROMA. [...] RITMEESTER Smoking may reduce the blood flow and causes impotence 8 710568 036022 A JVC SAMSUNG labello® LIPCARE [...] Awater 9 771570 091002 Poëzietijdschrift Winter 2009 losse nummers € 6,90 Hagar Peeters wordt steeds bozer De eerste Awater poëzieprijs voor Tonnus Oosterhoff [...] Nasal Spray (OXYMETAZOLINE HYDROCHLORIDE 0.05%) NASAL DECONGESTANT 1 FL. OZ. (30 ml) QUALITY VALUE DO NOT USE IF PRINTED SEAL OVER CAP IS TORN OR MISSING [...] Amsterdam 26 november 2008 Onderwerp Uw IBAN en BIC voor betalingen vanuit het buitenland veranderen Geachte heer Van 't Hof, Zoals u weet gaan Postbank en ING in 2009 samen verder onder de naam ING. [...] hydrofiele crème Voor het gebruik de ingesloten bijsluiters lezen [...] Bij schimmelinfecties van de huid [...] VOORZORGSMAATREGEL: houder onder druk. Beschermen tegen de zon en niet blootstellen aan een hogere temperatuur dan 50°C. Ook na gebruik niet doorboren of verbranden. Niet spuiten in de richting van een vlam of een gloeiend voorwerp. Verwijderd houden van ontstekingsbronnen. Niet roken. [...] ZEER LICHT ONTVLAMBAAR [...] PSU MET KOGELPUNTPEN EN BLOKLETTERS INVULLEN INVULLEN KONINKLIJKE LUCHTMACHT NAAM GEADRESSEERDE A.T. VAN 'T HOF REG. NR. 590718666 RANG KOL PLAATS VAN BESTEMMING KANDAHAR [...] DE NIEUWE LAGUNA, JE KUNT NOOIT TE VEELEISEND ZIJN. Veilig zijn is één ding, je veilig voelen een ander. [...] Ontdek de ware betekenis van veiligheid. [...] Pain Reliever/Fever Reducer, Cough Suppressant [...] Coughing 20 COATED CAPLETS [...] for temporary relief of the following symptoms [...]

En zo gaat het gedicht, in zijn oorspronkelijke, volledige versie, bijna veertig bladzijden door – ononderbroken. Het is briljant. In zijn massiviteit, in zijn veelheid. Het heeft een de adem benemend, claustrofobisch effect. Er is geen (adem)pauze, geen wit, geen vrije ruimte (alleen búten het gedicht). 'Kamer' roept daarmee precies op wat een militair die feitelijk zit opgesloten in een scherp bewaakt en omheind vliegveld (in een vijandige omgeving) moet ervaren. De 'Kamer' is dan weer een 'cel' binnen 'het gevangeniscomplex' dat het afgebakende militaire terrein is. Al staan de hekken en wachtposten er voor de veiligheid van de 'geïnterneerden', zij zitten niettemin 'vast', in een enclave te midden van uiterst ongestuurd gebied.

Daarbij roept dit gedicht, in déze vorm, ook een gevoel van *horror vacui* op, de vrees voor het lege (het vlak moet tot de rand en uithoekjes gevuld, volgekrast). Nu bevond het vliegveld waar Van 't Hof gelegerd was, zich midden in de woestijn – een geografische woestijn, een leeg landschap. Maar ook bevond de kolonel-dichter zich in een *woestijn*, een geestelijke of existentiële woestijn, die hij op deze wijze probeerde te bezweren. Hij zal met tal van vragen hebben geworsteld, met een fundamentele onzekerheid: waar ben ik in godsnaam (in) beland, wat *doe* ik hier? En *waartoe*? Wat is het doel, wat is de zin van deze missie? In dat opzicht heeft *horror vacui* te maken met de angst voor leegte, voor zin-ledigheid.

Ton van 't Hof plundert in 'Kamer' de oppervlakte, parasiteert op 'de buitenkant'. Het gedicht is zeer onpersoonlijk (zakelijk, zuiver registrerend) van toon en taal, idioom, en tegelijk is het zeer intiem en persoonlijk: exact *déze* samenstelling van 'gevonden teksten' in de *private space* en de opsomming van objecten is uiteraard uniek en eigen-aardig. Het gedicht is, of biedt, een objectivering van het subject. Daarbij krijgen bepaalde 'details' en banaliteiten binnen de context van het gedicht, en de grotere context van de 'historische en persoonlijke achtergrond' van dat gedicht (de missie, de oorlogssituatie), een grote lading. Zo is de tekst op het pakje Kleenex in de gegeven omstandigheden uitermate geestig: 'Whoop it up! Laugh, scream, cry and holler! And when tons of stuff stuffs up your nose, blow it loud and blow it proud!' Het gebruik van de imperatief en uitroeptekens hier deed mij grinniken. Een pakje papieren zakdoekjes dat bevelen brult naar een kolonel der luchtmacht; dat hem commandeert trots en luidruchtig zijn neus te snuiten. Het spanningsveld, ook, tussen enerzijds heroïek, anderzijds een verstopte neus; tussen hygiëne en fysieke verzorging (het steriele) en de 'vuile oorlog' (íedere oorlog is immers vuil); tussen cultuur (poëzie) en oorlog. Op het pakje Ritmeester-sigaartjes (saillant detail: 'ritmeester' is een militaire rang, een kapitein bij de cavalerie – tegenwoordig is de cavalerie overigens een tankonderdeel) staat de waarschuwing: 'Smoking kills'. In het licht van deze acuut levensbedreigende

situatie (de beschietingen met raketten) is deze formele waarschuwing voor schadelijke effecten van roken op de zeer lange termijn, mogelijk uiteindelijk de dood, bijna lachwekkend. Ook wordt in deze context een afzonderlijk zinnetje als 'Ontdek de ware betekenis van veiligheid.', eigenlijk refererend aan de veiligheid van een nieuwe auto (de Renault Laguna), opeens heel betekenisvol en geladen.

In latere bundels laat Van 't Hof meer lyriek toe – is zijn poëzie persoonlijker, of beter: *op een andere manier* persoonlijk; ál zijn poëzie is, uiteindelijk, in meer of mindere mate persoonlijk; er is sprake van grotere continuïteit dan op het eerste gezicht lijkt. En ze is kwetsbaarder. Zoals in *Ingangspunt* (2013), waaruit dit prachtige, uitgebende, geserreerd-lyrische gedicht:

Iemand belde vijf keer aan

maar ik deed niet open,

was bloot,

als een pruimenboom

die diamanten droop

Of het gedicht 'Stip aan de horizon':

Mijn persoonlijke visie is dat ik op termijn doodga.

In tussentijd volop ruimte om te dralen, me laf te gedragen, besluiteloos te blijven staan.

Om me heen snel uitdijende onvrede. Ik heb geen rugdekking.

Let hier op de significante weglating van het lidwoord in de tweede strofe (of zin). Niet 'In de tussentijd', maar 'In tussentijd'; het leven als 'tussentijd'. Let ook op de soldateske metafoor in de slotzin, waarin zich de achtergrond van Van 't Hof als militair verraadt.

Deze lijn naar een toenemende lyriek zet zich voort in zijn nieuwste werk. Het zesde deel van de niet eerder gepubliceerde cyclus gedichten, die volgt op de keuze uit alle tot nu toe verschenen bundels, vangt aan met: 'Radicaal zijn, / is doordringend zijn, // tot de kern van de zaak,' en eindigt met: 'dichter, zo wild als onze planeet is.' Het tiende deel van deze cyclus

RECTIFICATIE

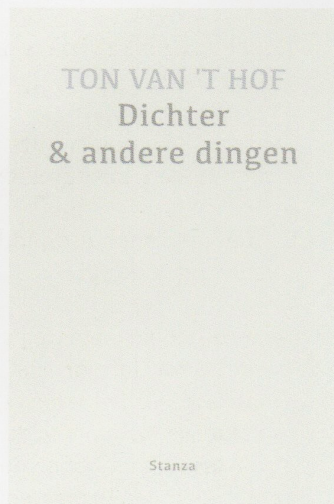
opent met deze woorden: 'Lyriek als verzet / tegen standaardisatie van het / individu was // wat je me bovenal bijbracht'.

Het slotgedicht van *Dichter & andere dingen* is wellicht het persoonlijkste en intiemste gedicht van deze hele bundeling – en tevens (zoals 'Kamer') buitengewoon objectiverend. Het is een medisch dossier; meer particulier, meer privé dan dát wordt het niet. De mens geobjectiveerd, de mens als dossier, als casus, als geval, als een verzameling data, een opsomming (medische) gegevens. De titel van het gedicht luidt: 'Patiëntnummer 1829079'. En het opent met: 'Geboortedatum 18-07-1959 / Geslacht Man // 10-10-2014 09:20 / SCHAD'. Het gaat, voor zover ik dat kan beoordelen, om de uitkomst van een bloedonderzoek. Sommige waarden (LDL-cholesterol, non-HDL cholesterol, Glucose, Leukocyten) zijn in het rood weergegeven. Alarmerend? 'Patiëntnummer 1829079' is een acuut en heel actueel ('actueel' in de anglicistische zin van 'daadwerkelijk') gedicht: het is indringend en (bijna letterlijk) doordringend tot in de bloedvaten en bloedcellen.

En dan heb ik nog veel buiten beschouwing gelaten. Rest mij te zeggen dat oud-kolonel der luchtmacht Ton van 't Hof in tien jaar tijd een indrukwekkend en fascinerend poëzieoeuvre bijeen heeft geschreven.

Voor informatie heb ik geput uit: "Afghanistan heeft mij andere vragen doen stellen." Ton van 't

Hof over poëzie en oorlog', een interview door Alain Balistreri en Suzanne van Geuns, in *Vooys* (jaargang 30, 2012) en privécorrespondentie met Ton van 't Hof

Ton van 't Hof

Dichter en andere dingen

Stanza, Leeuwarden, 2017

196 p. / € 22,50

In de laatste kolom van 'En wederom zal mijn gedaas zijn wat is' over de bundel *Niets is iets* van Wouter Godijn uit *Poëziekrant* nummer 4, 2018, is op ongelukkige wijze een passage weggefallen, waardoor het slot onhelder geworden is. Met onderstaande juiste versie rectificeert de redactie deze laatste kolom:

En tóch zou dit het openingsgedicht van de bundel geweest zijn, ware het niet dat de dichter niet aan zijn talige entropie (in de thermodynamica een maat voor de wanorde of de ontarding in een systeem – het begrip speelt een rol in het gedicht 'Teruggevonden') kan en wil ontsnappen, derhalve bevinden zich tussen regel 1 en 2 tien regels 'gedaas' over wat we ons bij deze actie eventueel zouden kunnen voorstellen; tussen regel 2 en 3 vijf regels over het echo-achtige van de stem die deze gedachten formuleert; tussen regel 5 en 6 achttien regels over tja, over-wat-eigenlijk? En zo voort.

Dat laatste woord gebruik ik hier niet voor niets. Het laatste gedicht is getiteld 'De bron van de eeuwige jeugd'. Deze wordt gevonden en toen 'ik' de beker volschepte 'merkte hij dat hij niet alleen was'. Volgt een alweer tamelijk willekeurig lijkende opsomming van dode mensen en dieren die hem toeriepen: 'Drink! Drink! Drink!'. Enig uitstel wordt nog geboden door het beschrijven van de inhoud van de beker en dan volgt het slot van het gedicht en van de bundel: 'Dan zet ik de beker aan mijn mond // en'. Dat laatste woord is 'in handschrift' toegevoegd. Het gedicht neemt de dode mensen en dieren op in het panta rhei van de taal; het handgeschreven 'en' neemt dichter en lezer mee in het proces dat geen ander einde heeft dan de dood – precies datgene waar Godijns poëzie zich met volle kracht dazend tegen wil verzetten. 'en' = wordt vervolgd.